Community Social Work Intervention with Local Development Model in Farahzad

Zohreh Zamani: BA in social work, department of social work, University of social welfare and rehabilitation sciences, Tehran, Iran.

Atefeh Mosayebi: MA in social work, department of social work, University of social welfare and rehabilitation sciences, Tehran, Iran.

Masoomeh Maarefvand: PhD in social work, department of social work, University of social welfare and rehabilitation sciences, Tehran, Iran.

Maryam Zabihi*: PhD student of social work, department of social work, University of social welfare and rehabilitation sciences, Tehran, Iran.

Abstract

Background: One of the most important problems in metropolises is slum and marginalized areas which affected by social issues and also affect them. Purpose of this article is to report community social work intervention with local development model based on antidiscrimination theory, in Farahzad area of Tehran.

Case: In order to conduct community internship, the social worker conducted his activities in Farahzad during the six stages of assessment; choosing the model of community-based social work intervention, holding a social mobilization meeting, forming a local team and holding weekly meetings, designing and implementing local projects, and evaluation. These interventions were based on the local development model and anti-discrimination theory. The main problems of the neighborhood were identified with the participation of the members of the neighborhood, and after choosing the appropriate solution, measures were taken to reduce the identified problems. Based on rapid situation analysis of Farahzad, the most important problems included drug use and distribution, the presence of street children, the lack of security, cultural poverty, health problems, roadside problems, the educational problems of children and domestic violence. Based on the nominal group technique, the problems were; personal and environmental hygiene, domestic violence, educational problems, and group strategies include education for children and education for families. The details of these interventions are described as a case report in this article.

Conclusions: Community-based interventions in marginalized areas of metropolitan cities can lead to sensitize locals to their problems and increase their participation; so that they can change what they are dissatisfied with.

Keywords

Marginalized Areas

Local Development Model

Community Social Work

Anti-Discrimination Theory

*Corresponding Author

Study Type: Case Report
Received: 01 Jun 2017
Accepted: 16 Sep 2017

Please cite this article as follows: Zamani Z, Mosayebi A, Maarefvand M and Zabihi M. Community social work intervention with local development model in Farahzad. Quarterly journal of social work. 2017; 6 (2); 51-59

[Downloaded from mail.socialworkmag.ir on 2026-09-26]

مددکاری اجتماعی جامعه‌ای با مدل توسعه محلی در محله فرحزاد

سیده زهره زمانی: گروه آموزشی مددکاری اجتماعی، کارشناس مددکاری اجتماعی، دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی، تهران، ایران.

عاطفه مسیبی: گروه آموزشی مددکاری اجتماعی، کارشناس ارشد مددکاری اجتماعی، دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی، تهران، ایران.

معصومه معارف‌وند: گروه آموزشی مددکاری اجتماعی، دکتری مددکاری اجتماعی، عضو هیئت علمی، دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی، تهران، ایران.

مریم ذبیحی پورسعادتی*: گروه آموزشی مددکاری اجتماعی، دانشجوی دکتری مددکاری اجتماعی، دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی، تهران، ایران.

واژگان کلیدی

حاشیه نشینی

مدل توسعه محلی

مددکاری جامعه‌ای

نظریه ضدتبعیض

چکیده

زمینه: حاشیه‌نشینی یکی از مهمترین مشکلات کلان‌شهرهاست که هم ریشه در بسیاری از مسائل و مشکلات اجتماعی دارد و هم بر آن‌ها تاثیر می‌گذارد. هدف این مقاله گزارش یک کار جامعه‌ای مددکاری اجتماعی با مدل توسعه محلی و براساس نظریه ضدتبعیض در یکی از محلات حاشیه‌ای شهر تهران یعنی محله فرحزاد می‌باشد.

مورد: به منظور انجام کار جامعه‌ای در محله فرحزاد، مددکار اجتماعی فعالیت‌های خود را در این محله طی شش مرحله شامل ارزیابی، انتخاب رویکرد مداخله مددکاری جامعه‌ای، برگزاری جلسه بسیج اجتماعی، تشکیل تیم محلی و برگزاری جلسات هفتگی، طراحی واجرای پروژه و ارزشیابی؛ انجام داد. بر اساس ارزیابی سریع موقعیت، استفاده و توزیع مواد مخدر، وجود کودکان‌کار و خیابان، بروز دعوا و منازعه بین اهالی، کمبود امنیت، فقر فرهنگی، مشکلات بهداشتی، مشکلات معابر، مشکل تربیتی کودکان و خشونت خانگی از جمله مهمترین مشکلات محله بودند.

مداخلات مددکاری اجتماعی بر اساس مدل توسعه محلی و نظریه ضدتبعیض بود که با مشارکت اعضای محله عمده‌ترین مشکلات محله شناسایی و پس از انتخاب راهکار مناسب، اقدامات لازم در جهت کاهش مشکل تعیین شده انجام شد. بر اساس تکنیک گروه‌های اسمی الویت‌بندی مشکلات عبارت بود از: بهداشت شخصی و محیطی، خشونت خانگی، مشکل تربیتی کودکان. راهکارهای گروه عبارت بود از: آموزش به کودکان و آموزش به خانواده‌ها. جزئیات این مداخلات به‌صورت گزارش مورد در این مقاله شرح داده شده است.

بحث و نتیجه‌گیری: مداخلات اجتماع محور مددکاران اجتماعی در محله‌های حاشیه‌نشین در کلان شهرها می‌تواند ضمن حساس‌سازی ساکنین محل نسبت به مشکلات خود، مشارکت آنان را افزایش داده تا بتوانند آنچه موجب عدم رضایت آن‌هاست، تغییر دهند.

* نویسنده مسئول

نوع مطالعه: گزارش موردی

تاریخ دریافت: ۱۳۹۶/۰۳/۱۱

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۶/۰۶/۲۵

نحوه استناد به مقاله: سیده زهره زمانی، عاطفه مسیبی، معصومه معارف‌وند و مریم ذبیحی پورسعادتی. مددکاری اجتماعی جامعه ای با مدل توسعه محلی در محله فرحزاد. فصلنامه مددکاری اجتماعی، ۱۳۹۶؛ ۶ (۲): ۵۹-۵۱

[Downloaded from mail.socialworkmag.ir on 2026-09-26]

مقدمه

یکی از پدیده‌های اساسی اجتماعی و فرهنگی قرن بیستم، گسترش پدیده شهرنشینی بوده که در جهان سوم به‌صورت شتابان بروز کرده است(۱) و از مهمترین پیامدهای ناخواسته چنین رشد سریع و شتابانی که هم ریشه در بسیاری از مسائل و مشکلات اجتماعی در کلان شهرها دارد و هم بر آن تاثیر می‌گذارد، حاشیه‌نشینی است.(۲) مارشال کلینارد در تعریف حاشیه‌نشینی می‌گوید: "حاشیه‌نشینی، خرده فرهنگی با مجموعه‌ای از ارزش‌ها و هنجارها است که در محله‌هایی با بهداشت کم، انحرافات اجتماعی و ویژگی‌های دیگر از جمله انزوای اجتماعی همراه است."(۳) شهر تهران به‌عنوان پایتخت کشور و هسته مرکزی منطقه کلان شهری تهران دارای جاذبه‌هایی بوده که موجب فرصت‌ها و تهدیدهای بسیاری برای خود و سایر نقاط است.(۴) ساکنان سکونتگاه‌های غیررسمی بیشتر افراد مهاجر روستایی و عشایر و کمتر شهری هستند(۵) و مهاجرت تحت تاثیر پارامترهایی همچون فقر اقتصادی، عدم تخصص، نوع شغل، تعارض فرهنگی، بی‌سوادی، هویت قومی و فرهنگی، غیرقابل کنترل می‌شود و در نتیجه عوارض این پدیده به حوزه شهری و ملی نیز گسترش می‌یابد.(۴)

مطالعات نشان داده مشکلاتی همچون کیفیت پایین ابنیه و نحوه خدمات رسانی، عدم وجود سلسله مراتب مشخص در شبکه دسترسی‌ها و فقدان خدمات شهری منسجم در رابطه با تاسیسات و تجهیزات زیربنایی، فقدان طرح و برنامه در زمینه ساخت‌وساز و وجود خرده فرهنگ‌های مختلف مانع جدی در بهبود وضعیت فعلی حاشیه نشینان شده است.(۶) ساکنان سکونتگاه‌های غیررسمی با مشکلاتی چون فقر و بیکاری یا کم‌کاری، دسترسی محدود به خدمات اجتماعی و فرهنگی و نیز فقدان سامانه زهکشی آب‌های سطحی، فاضلاب، روشنایی معابر و جمع‌آوری زباله روبرو هستند.(۷) مسائلی چون خرید و فروش مواد مخدر، ایجاد مزاحمت‌ها، انواع سرقت‌ها، نزاع‌های دسته‌جمعی، بی‌اعتمادی در بین اهالی مناطق حاشیه‌ای زیاد است.(۵) مطالعات طرح مجموعه شهری تهران به خوبی نشان می‌دهد که عرصه واقعی گسترش و توسعه شهر تهران فقط به محدوده قانونی مناطق بیست و دوگانه آن محدود نمی‌شود، بلکه شهرها و آبادی‌های پیرامون آن را که بازار واحدی از سکونت و کار تشکیل داده‌اند نیز در برمی‌گیرد.(۴) اما این نکته حائز اهمیت است که مناطق حاشیه‌نشین فقط محدود به مناطقی که در شعاع سی الی چهل کیلومتری مرکز شهر تهران هستند، نمی‌شود؛ بلکه مناطقی مانند فرحزاد که در ناحیه نه منطقه دو شهرداری تهران و در مجاورت سعادت آباد و شهرک غرب واقع است، نیز ویژگی‌های سکونتگاه‌های غیررسمی و حاشیه‌نشینی را داشته و افراد با قومیت‌ها و ملیت‌های مختلف به‌دلیل ارزان بودن مسکن و نزدیکی به بازار کار پس از مهاجرت در این منطقه ساکن می‌شوند.

گزارش اتنوگرافی سازمان نوسازی شهر تهران در بررسی وضعیت قومیتی ساکنین محله فرحزاد نشان دهنده تنوع قومیتی بالا بوده به‌نحوی که گزارش شده ۵۶/۵٪ از سرپرستان خانوار از مکانی خارج از این محله به فرحزاد آمده‌اند.(۸)یکی از عوارض مهم مسأله مهاجرت ایجاد تبعیض بین گروه‌های مختلف می‌باشد. گروه‌های اقلیت ممکن است از سیستم‌های اصلی اقتصادی و اجتماعی جدا گردند و در جوامع یا مناطقی متمرکز و ساکن شوند که خاص آن اقلیت قومی بوده و از لحاظ اقتصادی و اجتماعی در شرایط فقر و محرومیت به سر برند. یکی از عوامل ایجاد کننده تبعیض که در نظریه ضدتبعیض به آن اشاره می‌شود، مسأله مهاجرت است. تبعیض به این معناست که افراد و گروه‌هایی که ویژگی‌های خاصی دارند، کم ارزشتر از افراد و گروه‌هایی شناخته می‌شوند که به‌طور رایج و قراردادی ارزشمند هستند و به آن‌ها به مثابه افراد فرودست و حقیر نگریسته می‌شود. تأکید این دیدگاه بر اهمیت تقسیم‌بندی‌های اجتماعی بر اساس طبقه، نژاد، قومیت در ایجاد ساختارهای اجتماعی است که افراد در آن‌ها تبعیض وسیع را تجربه می‌کنند.(۹)

با توجه به مشکلات حاشیه‌نشینی به‌نظر می‌رسد محله‌هایی که در سطح کلان شهرها به‌عنوان مناطق حاشیه‌ای و محلی برای ساکنین زاغه‌نشین‌ها شناخته می‌شود، نیاز به مداخلات مددکاری اجتماعی به‌منظور پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی و یا کاهش آسیب و بهزیستی دارد. روش مددکاری جامعه‌ای می‌تواند زمینه‌های رسیدن به توسعه و رفاه اجتماعی را در بخش‌های مختلف به‌طور کلان مهیا نماید. به‌طور کلی می‌توان گفت که کار جامعه‌ای و مددکاری جامعه‌ای در کشورهای جهان سوم، در حال توسعه و توسعه نیافته، مقرون به صرفه‌تر از روش‌های دیگر مددکاری اجتماعی است. باتوجه به اینکه در مرور منابع شواهدی مبنی بر مداخلات مددکاری اجتماعی در محلات حاشیه‌ای شهر

wnloaded from mail.socialworkmag.ir on 2026-09-26]

تهران یافت نشد، در این مقاله سعی شده است یک مداخله مددکاری اجتماعی با مدل توسعه محلی با هدف شناسایی و کاهش مشکلات محله فرحزاد گزارش گردد.

مورد (محیط مداخله)

منطقه فرحزاد جزء ناحیه نه منطقه دو شهرداری تهران و در مجاورت شهرک غرب و سعادت آباد واقع شده است. جمعیت این منطقه طبق گزارش اتنوگرافی دفتر نوسازی فرحزاد در سال ۱۳۸۹، ۱۰۷۶۰ نفر است.(۸) این منطقه با توجه به دسترسی راحت به مرکز شهر و ارزان بودن منازل مسکونی یکی از محله‌های مهاجر پذیر شهر تهران بوده که حتی از کشورهای همسایه مانند افغانستان و پاکستان مهاجر پذیرفته است و به همین دلیل مشکلات فرهنگی و قومیتی یکی از مشکلات اصلی این محله به‌شمار می‌رود. همین مسأله یکی از علل مشارکت پایین اهالی محله در برطرف کردن مشکلات محله است. بیشتر کوچه‌ها و خیابان‌ها جهت عبور وسایل نقلیه مناسب نبوده و پلکانی است که علاوه بر ایجاد مشکل برای وسایل نقلیه برای اهالی نیز مشکلاتی(مانند مشکل رفت و آمد مخصوصاً در زمان بارندگی و لغزندگی معابر، عدم دسترسی به امکانات بهداشتی به‌علت پلکانی بودن مانند سطل زباله، تجمع زباله در معابر و عدم رسیدگی مناسب به نظافت کوچه‌ها توسط شهرداری) به‌وجود آورده است. اهالی این محله بیشتر به شغل‌های خدماتی و کارگری مشغول هستند و به همین دلیل از نظر اقتصادی وضعیت مناسبی ندارند. در زمان انجام مداخله در این محله، سه موسسه مردم نهاد به اهالی منطقه مخصوصاً مهاجرین خدمات‌رسانی می‌کردند. محله دارای مساجد و هیات‌های مذهبی زیادی است که نشان از مذهبی بودن اهالی این منطقه دارد. اما مسأله مهم در این منطقه وضعیت بهداشتی نامناسب معابر عمومی است، به‌طوری که تعداد کمی سطل زباله وجود دارد که نسبت به جمعیت محله مناسب نیست.

جدول(۱) مراحل انجام کار جامعه‌ای

نوع فعالیت	تکنیک	شرح	مدت (به هفته)											
			۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱	۱۲
ارزیابی	مشاهده	آشنایی با بافت مسکونی معابر آشنایی با امکانات و محدودیت‌های منطقه بررسی میزان دسترسی به امکانات شهری مانند خیابان‌های اصلی بررسی نقاط آسیب خیز منطقه	*	*	*									
	مصاحبه غیر ساختار یافته	مصاحبه با ساکنان منطقه در زمینه بررسی امکانات محدودیت‌ها، موانع و تهدیدها مصاحبه با مسئولان مؤسسات دولتی و غیر دولتی منطقه				*	*							
	بحث گروهی متمرکز	استفاده از روش بارش افکار جهت بررسی مشکلات فرحزاد نمره‌دهی به مشکلات وارد کردن مشکلات در ماتریس مشکلات						*						
انتخاب رویکرد مداخله	-	مدل توسعه محلی نظریه ضد تبعیض							*					
برگزاری جلسه بسیج اجتماعی	تسهیلگری، تشویق و ترغیب، آگاه سازی	اطلاع‌رسانی از طریق همکاری با معتمدین محلی و اطلاع‌رسانی محلی برگزاری جلسه بسیج اجتماعی جلب مشارکت اعضای محله ارزیابی								*	*			
تشکیل تیم محلی	تسهیلگری	تشکیل گروه محلی بیان مشکلات ارزیابی شده اولویت‌بندی مشکلات و راهکارها انتخاب آموزش به کودکان به‌عنوان اولین راهکار										*		
طراحی و اجرای پروژه	تسهیلگری، آموزش و حمایت‌یابی	برگزاری جلسات تیم محلی برنامه‌ریزی برای آموزش کودکان حمایت‌یابی برگزاری جلسات آموزشی برای کودکان							/				*	
ارزشیابی	روش مشارکتی	برگزاری اردو توسط سرپرست مستقر در مؤسسه												*

روش اجرا

فعالیت‌ها در قالب واحد کارآموزی مددکاری جامعه‌ای در یکی از مؤسسات مردم

wnloaded from mail.socialworkmag.ir on 2026-09-26]

نهـاد منطقه فرحزاد در مهر ماه سـال ۱۳۹۴ با اخـذ معرفی‌نامه از طرف دانشـگاه علوم بهزیسـتی و توانبخشـی آغاز شـد. پس از آشنایی با ساختار موسسه و نوع فعالیت‌هایی که در موسسـه انجام می‌گرفـت، فعالیت‌ها جهت ارائه طرح جامعه‌ای آغاز شد.

فعالیت‌هایی که در راستای اجرای مداخله انجام شـد، شامل شـش مرحله بود که این مراحل عبارتند از: ارزیابی، انتخاب رویکرد مداخله مددکاری جامعه‌ای، برگزاری جلسـه بسیج اجتماعی، تشکیل تیم محلی و برگزاری جلسـات هفتگی، طراحی و اجـرای پروژه محلی و ارزشیابی. خلاصه این فعالیت‌ها در جدول شماره یک ذکر گردیده است.

ارزیابی: اولیـن گام در هـر اقدامی از جمله فعالیت در سـطح جامعه، آشـنایی و ارزیابی موسسه و منطقه‌ای است که موسسه در آن فعالیـت می‌کند. در این ارزیابی لازم اسـت فرصت‌ها، تهدیدهـا، نقاط ضعف و قوت بررسـی شـوند. در این مداخله جهت ارزیابـی از روش ارزیابـی سـریع موقعیت RSA استفاده گردید.(۱۰)

در ابتـدای فعالیـت به‌منظـور آشـنایی با ویژگی‌هـای خـاص منطقه و نیـز یادگیری روش‌هـای مشـاهده در کار مـددکاری جامعه‌ای تحت نظارت سرپرست کارآموزی ارزیابی صورت گرفت و سپس به‌تدریج این فعالیت به تنهایی توسط دانشجو ادامه یافت. به‌منظـور جمع‌آوری اطلاعات و شـناخت دقیقتـر محلـه از مصاحبه غیرسـاختاریافته اسـتفاده شـد. در این مصاحبه‌ها سـوالاتی ماننـد: "افـراد با نفـوذ و معتمـد منطقه چه کسـانی هسـتند؟ چه مشـکلاتی در منطقه وجـود دارد؟ از چـه امکاناتـی در منطقـه می‌تـوان درجهت حل مشـکلات اسـتفاده کـرد؟ اوقـات فراغـت خـود را چگونـه می‌گذرانید؟ چه امکانات درمانی و آموزشی در منطقه وجود دارد؟" مطرح شد. همچنین در کنار مصاحبه با اهالی و کسبه، با مسئولان و کارکنان موسسـات مختلف دولتی و غیردولتـی محله فرحزاد مانند سـرای محله فرحزاد، موسسـه رویش نهال، پایگاه خدمات اجتماعی، جمعیت خیریه امام علی(خانه علم)، موسسـه خیریه گل نرگس و دفتر نوسـازی فرحزاد وهیئت امنای مساجد مختلف، مصاحبه شد. در کنار مصاحبه‌های فردی، با اهالی محله یک جلسـه بحث متمرکز گروهی به‌عنوان ابزار دیگر ارزیابی سـریع موقعیـت با حضور ده نفر از اهالی محل که از طریق موسسـه با تسهیلگر آشنا شده و تمایل به شرکت در کلاس داشـتند، در موسسه تشکیل شـد. علاوه بر مطالعات میدانی، مسـتندات، مقالات و گزارش‌هایی که در مورد این منطقه و نیز مناطق مشابه(۸) انجام شـده بود، مورد بررسی قرار گرفتند. در جدول شماره دو لیسـت مهمترین مشـکلاتی که در مصاحبه‌ها به آن‌ها اشاره شده بود، آورده شده است.

انتخـاب رویکرد مداخله مـددکاری جامعه‌ای: با توجه به ویژگی‌های محله فرحزاد و نزدیکی ایـن ویژگی‌ها با ویژگی‌های مدل توسـعه محلی، این مدل جهـت اجرای طرح انتخاب شـد. همچنین به‌منظور عمل بر اسـاس نظریه و حاشیه‌نشینی در این محله باعث شد تا بر اساس نظریه ضدتبعیض در مددکاری اجتماعی گام‌های مداخله تدوین شود؛ طبق نظریه ضدتبعیض، بخش مهمی از تبعیض‌ها به‌طور غیرمسـتقیم به دلیل وجود الگوهای مناسـبات و ارتباطات اجتماعی است که به گروه‌های اکثریت نژادی امتیاز و برتری می‌دهد. گروه‌های اقلیت ممکن اسـت از سیسـتم‌های اصلی اقتصادی و اجتماعی جدا گردنـد و در جوامع و مناطقی متمرکز و سـاکن شـوند که خاص آن اقلیـت قومی بـوده و از لحاظ اقتصادی و اجتماعی در شـرایط فقر و محرومیت به سـر می‌برند.(۹) ویژگی‌های مدل توسـعه محلی و نظریه ضدتبعیـض که باعـث انتخاب آن‌هـا به‌عنوان چهارچـوب مداخله مددکار اجتماعی شد به شرح زیر است:

• درمدل توسعه محلی، عدم رضایت، انگیزه تغییر است و تغییر خود انگیخته دوام بیشتری دارد تا تغییر دستوری.(۱۱) از آنجایی که در زمان ارزیابی، به موضوع بهداشت محیط اشاره می‌شد و می‌توان گفت تمام

جدول(۲) مشکلات به‌دست آمده حاصل از ارزیابی

	مشکل	توضیحات
۱	مواد مخدر	اعتیاد، خرید و فروش مواد
۲	کودکان‌کار و خیابان	-
۳	دعوا و منازعه بین اهالی	-
۴	امنیت	مشکلات ایجاد شده برای زنان و کودکان شامل تعرض و تجاوز، دزدی
۵	فقر فرهنگی	تضاد فرهنگی، سواد پایین خانواده، یادگیری پایین کودکان
۶	بهداشت	محیطی شامل مشکلات مربوط به جمع آوری زباله و مشکلات مربوط به جوب کوچه‌ها مانند بوی نامطبوع آن‌ها، مشکلات مربوط به بهداشت شخصی
۷	معابر	-
۸	مشکل تربیتی کودکان	بد دهنی و فحش رکیک دادن
۹	خشونت خانگی	نسبت به زنان، نسبت به کودکان

wnloaded from mail.socialworkmag.ir on 2026-09-26]

اهالـی متفق القول از این موضوع ناراضی بودند، اما نمی‌دانسـتند که چـه اقدامی می‌توان جهت رفـع آن انجام داد. بنابراین با توجه به مدل توسعه محلی، آنچه مردم از جامعه می‌خواهند تسهیل کننده ایست که به آنان اعتماد به نفس بدهد، چگونگی انجام کار را به آن‌ها بیاموزد، تواناییشان را در حل مشکلات افزایش دهد و به آنان کمک کند تا به تعهدات خویش عمل نمایند و با دیگران هماهنگ شوند.

• با توجه به بافت مذهبی و نفوذ مناسب مسجد بین مردم می‌توان از این نقطه مثبت فرحزاد جهت تاثیرگذاری غیرمستقیم و تشویق افراد به مشارکت استفاده کرد. همان‌طور که این مساله در مدل توسعه محلی از اهمیت زیادی برخوردار است.(۱۱)

• نظریـه ضدتبعیض اقلیت‌های جامعه را مورد توجه قرار می‌دهد و بیان می‌کند که برخی تفکرات اکثریت، باعث جدایی گروه اقلیت از جامعه می‌شـود به‌طوری‌که آن‌ها با انواع تبعیض‌ها مواجهه می گردند. منطقه فرحزاد یک منطقه حاشیه‌نشـین و مهاجرپذیر محسـوب شده و قومیـت و ملیت‌های مختلف در آن حضـور دارند. همچون دیگر مناطق حاشـیه‌ای کلان شـهرها در ایـن منطقه نیز اثراتـی از تبعیض ماننـد وضعیت نامناسـب معابر، عدم دسترسـی به خدمـات معمول شـهری، وجود گروه‌های بزهکار و عدم رعایت برخی قوانین مشاهده می‌شود. به‌طوری‌که نسبت به ناحیه‌های دیگر، این منطقه شهرداری از محرومیت بیشتری برخوردار است و آسیب‌های اجتماعی مختلف در آن روز به روز در حال رشد است.

برگزاری جلسه بسیج اجتماعی: در راستای تشکیل جلسه بسیج اجتماعـی و دعـوت از اهالی محله برای شـرکت، در مرحله اول تنها به کسـانی اطلاع‌رسانی شد که در موسسـه حضور داشتند؛ به همین دلیل در اولین جلسه بسیج اجتماعی تعداد کمی از اهالی از این جلسه اطلاع داشته و فقط اعضای موسسه در آن حضور یافتند. به‌همین دلیل با توجه به اطلاع‌رسـانی نادرسـت، مقرر شـد مجددا جهت برگزاری جلسـه بسیج اجتماعی اطلاع‌رسانی انجام شود. به این صورت که در سـطح محله، موسسه و مساجد و جلسه‌های بانوان محل، اطلاع‌رسانی شـد که در تاریخ تعیین شده در سـرای محله فرحزاد گردهم آمده و درباره مسائل بهداشتی فرحزاد صحبت شود.

در تاریخ تعیین شده جلسه برگزار شد، نقش مددکار اجتماعی در این جلسه تسهیلگر، مشوق و آگاه کننده بود.(۱۱) تسهیلگر پس از معرفی خود، هدف از تشـکیل جلسه را بیان کرد، سپس از اعضا خواسته شد تا مشـکلات را مطرح کنند و اعضا به مسـاله بهداشـتی محله اشاره کردند. تسـهیلگر در این جلسه مسـاله مشارکت محلی را مطرح کرد. پس از بیان این مسـائل، از اعضای داوطلب حاضر در جلسه خواسته شد در صورت تمایل در جلسات گروهی که به‌صورت هفتگی برگزار می‌شود، شـرکت کنند. در این جلسـات مددکار اجتماعی نقش‌های تسـهیلگری، آموزش دهنده و حمایت‌یابی داشت.(۱۱)

تشکیل تیم محلی و برگزاری جلسات هفتگی: پـس از برگزاری جلسـه بسـیج اجتماعـی و تشـکیل تیـم محلـی، در این جلسـه از میان افراد داوطلـب، تعدادی که برای برطرف کردن مشـکل بهداشتی محله دغدغـه بیشـتری داشـتند بـرای همکاری اعلام آمادگـی کردند،در بین آنها کسـانی بودند که علاوه بر شـرکت در جلسـه بسیج اجتماعی در گذشته، به‌صورت خود جوش اقداماتی را برای رفع مشکل بهداشتی محله انجـام داده بودند. چون اقدامـات آنان به دلیل عـدم سـاختاریافتگی فعالیـت ها، با موفقیت چندانی روبرونگردیده بود،انگیزه بیشـتری بـرای رفع مشـکلات و شـرکت در تیم محلی داشـتند.در این جلسـه که با هماهنگی مسـئول موسسـه برگزار گردید. تسـهیلگر برای اعضای تیم محلی در مورد نحـوه برگزاری جلسـات توضیـح داد و به این نکته تاکید کرد که مشـارکت آن‌ها در جلسات از اهمیت بسـیار زیادی برخوردار است. مددکار اجتماعی به‌منظور اطمینان از اینکه تمام مشـکلات مطرح شده است، در اولین جلسـاتی که با تیم محلی برگزار کرد مشکلات شناسایی شده در مرحله ارزیابی را به زبان ساده و ملموس برای اعضا بیان کرد و سـپس به اعضا توضیـح داد که می‌توانند لیست به‌دست آمده را تکمیل کنند.

سپس بر اساس میزان اهمیت مشکلات به آن‌ها از یک تا ده نمره دهند؛ به این معنی که مشکل مهم نمره ده و مشکل با اهمیت کمتر نمره یـک بگیرد. پس از نمره‌دهی اعضا، با کمک آن‌ها مشـکلات در ماتریس(جدول شماره سـه) جای‌گذاری شدند. لازم به‌ذکر اسـت، ابتدا ماتریس بـرای آن‌ها به‌صورت مفصـل توضیح داده شـد تـا بتوانند درک درسـتی از "میزان اهمیت" و "قابلیت تغییر" به‌دست آورند. شرکت‌کنندگان در جلسه پس

wnloaded from mail.socialworkmag.ir on 2026-09-26]

از بحث و گفتگو و نمره‌دهی به مشکلات "مسائل مربوط به بهداشت محیطی" را به‌عنوان اولویت برگزیدند. در واقع آن‌ها با تکمیل این ماتریس توانستند مشکلی را انتخاب کنند که علاوه بر اینکه برایشان اهمیت داشت، افراد محلی قادر بودند برای تغییر دادن وضعیت و کاهش آن مشکل اقدام نمایند.

پس از تعیین مشکل از اعضا خواسته شد به این سوال جواب دهند که "محله فرحزاد برای رفع این مشکل چه نقاط ضعف و قوتی دارد؟" شرکت‌کنندگان نقاط آسیب‌خیز محله فرحزاد از نظر بهداشتی را روی نقشه ترسیم و جاگذاری کردند. بحث در این جلسه به اعضا کمک کرد تا درک جامعتری از وضعیت بهداشت محیط در محله به‌دست آورند.

جدول(۳) ماتریس مشکلات

قابلیت	اهمیت	
	زیاد	کم
زیاد	بهداشت شخصی و محیطی مشکل تربیتی خشونت خانگی فقر فرهنگی بی تفاوتی نسبت به محیط عدم مسئولیت پذیری	امنیت مواد مخدر معابر کودکان کار فقر اقتصادی
کم	-	-

جدول(٤) ماتریس راهکارهای حل مشکل بهداشتی

قابلیت	اهمیت	
	زیاد	کم
زیاد	آموزش به کودکان آموزش به خانواده	-
کم	احداث کانکس تماس با ۱۳۷ تهیه سطل زباله همکاری همسایه ها آموزش همسایه ها	-

در ادامه تیم محلی با توجه به نقاط ضعف و قوت محله فرحزاد راهکارهایی را برای ارتقای وضعیت بهداشت محیط مطرح کرد. لیست اولیه راهکارها با استفاده از تکنیک بارش افکار تهیه شد و سپس با استفاده از ماتریس، اولویت‌بندی شدند. اعضای تیم محلی آموزش کودکان را به‌عنوان اولین راهکار برگزیدند.

طراحی و اجرای پروژه محلی: اعضای تیم با کمک مددکار اجتماعی پروژه‌ای تحت عنوان آموزش به کودکان تهیه کردند. آن‌ها در جلسات تیم محلی در خصوص اقداماتی که باید برای آموزش کودکان به‌منظور ارتقای بهداشت محیط انجام شود، گفتگو می‌کردند و ضمن تقسیم وظیفه برای اجرای آن‌ها برنامه‌ریزی می‌کردند. تیم محلی برای دعوت از آموزشگر نیاز به کمک داشت. به همین دلیل مددکار اجتماعی نسبت به حمایت‌یابی برای تیم محلی اقدام کرد و به این منظور یکی از اعضای انجمن‌های حفاظت از محیط زیست را جهت آموزش کودکان به تیم محلی معرفی کرد. تیم محلی جلسات آموزشی پیش‌بینی شده را برای کودکان در حال تحصیل در مقطع پیش‌دبستانی و مادران برگزار کرد.

ارزشیابی: تاثیر پروژه‌ای که توسط تیم محلی اجرا شده بود به روش مشارکتی ارزشیابی شد. تیم محلی پیشنهاد کرد برای اینکه اثر آموزش را بررسی کنند، یک اردوی نیم روزه با حضور کودکان آموزش دیده برگزار کنند و رفتار آن‌ها را در زمینه رعایت بهداشت در محیط زیست بررسی نمایند. موسسه حاضر شد به تیم محلی برای برگزاری اردو کمک کند. اعضای تیم محلی برای بررسی تاثیر آموزش شاخص‌هایی را مد نظر قرار می‌دادند. به‌عنوان مثال آن‌ها با دقت مشاهده می‌کردند، کودکان با زباله‌هایی که در طول اردو تولید می‌شود، چه می‌کنند. در صورتی که کودکان زباله‌های خود را در کیسه‌های زباله که توسط تیم محلی فراهم شده بود، می‌ریختند، آموزش، موثر ارزشیابی می‌شد. تیم محلی در پایان اردو تاثیر آموزش را بر رفتار کودکان به‌منظور رعایت بهداشت محیط زیست مثبت ارزیابی کرد.

خروج دانشجو از محله: با توجه به این که مدت کارآموزی مددکاری جامعه‌ای محدود بود، دانشجو در پایان دوره کارآموزی ادامه کار را به مددکار اجتماعی موسسه محل کارآموزی واگذار کرد. لازم به توضیح است که مددکار اجتماعی موسسه از ابتدا در جریان جزئیات مداخله اجتماع محور بود و در جلسات بسیج اجتماعی و تیم محلی نیز حضور داشت. این امر موجب شد، اعضای تیم محلی به راحتی مددکار موسسه را بپذیرند. به اعضای تیم محلی در این مورد توضیح داده شد. پس از خاتمه دوره کارآموزی، تیم محلی با تسهیلگری مددکار اجتماعی فعالیت خود را ادامه داد.

ملاحظات اخلاقی: مددکار اجتماعی حین اجرای مداخله

wnloaded from mail.socialworkmag.ir on 2026-09-26]

ملاحظات اخلاقی حرفه را رعایت نمود. شـرکت در کلیه جلسـات داوطلبانه بود. شـرکت‌کنندگان در جلسات از اینکه جلسه توسط یک دانشجوی مددکاری اجتماعی اداره می‌شود، آگاه بودند. تیم مداخله سـعی کرد خطاهای احتمالی دانشـجو را با حضور مددکار اجتماعی موسسه و سرپرست کارآموزی در جلسات محلی و همچنین برگزاری جلسـات منظم با سرپرست علمی کاهش دهد و اطمینان حاصل کند که اقداماتی که در طول کارآموزی انجام می‌شـود، موجب آسـیب رساندن به افراد محلی نخواهد شد. با توجه به اینکه اکثر شرکت‌کنندگان در طرح از مهاجران افغان بودند، مددکار اجتماعی سـعی نمود بدون در نظر گرفتن قومیت و ملیت و مذهب مداخلات خود را طرح‌ریزی و اجرا کند. تمرکز بر اصل خودتصمیم‌گیری در ارزیابی مشـکلات و انتخاب راه‌حل‌های مناسـب، اولویت اصلی مـددکار اجتماعی بود. به کلیه شرکت‌کنندگان فرصت مشارکت داده می‌شـد. مددکار اجتماعی سعی می‌کرد شـرایطی را فراهـم کند تا شـرکت‌کنندگان بتوانند بدون نگرانی نظر خود را اعلام کنند و از تکنیک‌هایی بهره می‌گرفت که موجب مشـارکت همـه اعضـا در تصمیم‌گیری‌هـا می‌شد.

بحث و نتیجه گیری

در ایـن طرح سـعی در توجه به نظریه ضدتبعیض بـود و این موضوع چهارچوب ذهنی پژوهشـگر را در تمام مراحل اجرای طرح تشکیل داده بود. طبق نظریه ضدتبعیض، بخش مهمی از تبعیض‌ها به‌طور غیرمستقیم به‌دلیل وجود الگوهای مناسبات و ارتباطات اجتماعی است که به گروه‌های اکثریت نژادی امتیاز و برتری می‌دهد. گروه‌های اقلیت ممکن است از سیستم‌های اصلی اقتصادی و اجتماعی جدا گردند و در جوامع و مناطقی متمرکز و ساکن شوند که خاص آن اقلیت قومی بوده و از لحاظ اقتصادی و اجتماعی در شرایط فقر و محرومیت به سربرند.(۹) در ارزیابی محله فرحزاد مهاجر بودن اکثر سـاکنان این محله و سـطح اقتصادی پایین آن‌ها سبب به حاشیه رانده شدن و محروم بودن آن‌ها از برخی امکانات اولیه شـده بود. همچنین طبق نتایج پژوهش‌هایی که به آن‌ها اشـاره شده است، یکی از مسائل ناشی از مهاجرت و ایجاد سـکونتگاه‌های غیررسمی و حاشیه نشـینی، در این مناطق، وضعیت نامطلوب بهداشتی می‌باشد.(۴و۶) منطقه فرحزاد نیز از این مسـأله مسـتثنا نبوده و با توجه به اینکه طبق ارزیابی انجام شده وضعیت نامناسب بهداشت محیط فرحزاد از اولویت بیشتری برخوردار بود و رسیدگی به این مسأله بدون مشارکت مردم محله امکان پذیر نبود. لذا لزوم حمایت اهالی محله که با مسائل زیادی دست و پنجه نرم می‌کنند، از طرح‌های جامعه‌ای باید در اولویت قرار گیرد؛ زیرا این مهم به تنهایی و توسط یک موسسه یا یک فرد به سرانجام نخواهد رسید.

برنامه‌ریزی و اقدام برای هر جامعه‌ای بدون مشـارکت اعضای جامعه، در بیشـتر موارد منجر به تغییر نخواهد شـد. تفکر زیربنایی کار جامعه‌ای این اعتقاد اسـت که وقتی افراد یک اجتماع در کنار یکدیگر فعالیت می‌کنند، ظرفیت بالایی برای ایجاد تغییر و بهبود شـرایط محیط خود دارند؛ چرا که آن‌ها بیـش از هر کس دیگر به‌وضعیت و نیاز خود آگاهی دارند و بهتر از دیگران می‌دانند چه تغییری باید رخ دهد تا شـرایط بهبود یابد. تجربه محله فرحزاد نشان داد استفاده از رویکردهای مشارکتی اجتماع محور در محلات به‌خصوص مناطق حاشیه‌ای می‌تواند راهکاری مناسب در کاهش مشکلات محله باشد.

محدودیت ها

تلاش برای اجرای طرح بهبود وضعیت بهداشـت محیط فرحزاد یکی از اولین گام‌های مفید در خصوص برطرف کردن این مشکل بود، که محدودیت‌هایی نیز به‌همراه داشت که توجه به آن‌ها جهت اجرای طرح منسجمتر لازم به‌نظر می‌رسد. با توجه به زمان اندک حضور تسـهیلگر در منطقه، میزان رسـیدگی دقیقتر به مواردی که اعضای گروه محلی عنوان کرده بودند، میسر نبود. همچنین به‌دلیل تعداد کم تسهیلگران که در اکثر مواقع تمامی فرایند شامل ارزیابی محلی، اطلاع‌رسانی، برگزاری گروه‌های مختلف و ارائه گزارش توسط یک نفر انجام می‌شد، لزوم رسیدگی مفید و موثر به همه آن‌ها طوری که بتوان اقدامات بیشـتری انجام داد، وجود نداشـت. با توجه به حضور کم در هفته(دو روز در هفته) امکان جلسه با اعضای شـورایاری و جلسـات بیشـتر با معتمدین محل وجود نداشت؛ همین امر یکی از علل اسـتقبال کم اهالی از جلسه بسیج اجتماعی بود و باعث شد این جلسه دو مرتبه برگزار شود. به‌نظر می‌رسد در صورتی که تیم مداخله می‌توانستند زمان بیشتری را برای توجیه و جلب اعتماد اهالی صرف نمایند، تعداد بیشـتری در جلسـات شرکت می‌کردند. در حین مصاحبه‌های

wnloaded from mail.socialworkmag.ir on 2026-09-26]

ارزیابـــی محلـــی، اهالی محل اعتمـــاد پایین خود را نســـبت به نهادهای دولتـــی از جمله شـــهرداری اعلام کرده بودند. به‌نظر می‌رسد برگزاری جلسه اول بسیج اجتماعی در یک مکان دولتی عاملی تأثیرگذار بر عدم حضور اهالی در جلسه بود.

در این مداخله یک گروه محلی تشـــکیل شـــد که همه اعضـــای آن را زنان تشـــکیل می‌دادند. با توجه به اینکـــه اکثر مردان در فرحزاد از صبح زود تا شـــب در خانه نیســـتند، امکان شرکت آن‌ها در جلســـه میسر نبود چرا که جلسات در طول روز برگزار می‌شدند. تمام افرادی که در جلســـه بحث گروهی متمرکز که جهت ارزیابی مسائل فرحزاد تشکیل شده بود شرکت کرده بودند از اتباع افغانستانی بودند. همین امر ســـبب شـــد از مســـائلی که ایرانیان و مخصوصا بومیان محله که ممکن بود کمی با مســـائل اتباع فرق داشته باشد، غافل ماند و در این جلسه بیشـــتر مسائل و مشـــکلات اتباع در ایران مطرح شد. لازم به‌ذکر است مشکلات بومیان از سایر روش‌های جمع‌آوری اطلاعات به‌دست آمد.

تشکر و قدردانی

تیم نویســـندگان این مقاله واجب می‌داند مراتب تشـــکر و قدردانی خود را از اهالی، مســـئولین موسسات منطقه فرحزاد و همچنین موســـه محل کارورزی که بـــا وجود محدودیت‌های فراوان، در حد توان خـــود جهت انجام طرح همکاری نمودند؛ اعلام نمایند.

منابع

References:

1. Esmaeily R, Omidi M. Study the marginalization experience from marginalized viewpoints. Urban Studies. 2012;3(2):208-179.
2. Aghabakhshi H, Kakoei H, Hajyousefi A, Karimi P. Informal Margin and Settlement. Tehran: University of Social Welfare and Rehablitiaon; 2011.
3. Lotfi H, Mirzaee M, Edalatkhah F, Azizpour S. The marginalization crisis and informal settlements in the management of metropolitan cities and global approaches. Human Geography. 2010;2(2).
4. Salehi Amiri R, Khodaei Z. The characteristics and consequences of informal settlements and urban marginalization. Iranian Social Issues 2010;3(1).
5. Ebrahimi J, Sedigh Mohamadi M. Seduction and delinquency, Practical strategies for social workers on local development to address the problems of marginalization. Sociological studies. 2009;4(1):163-77.
6. Saei M. The study of the importance of economic, social and political factors in the emergence and expansion of informal settlements. National Symposium on Native Architecture and Urbanism of Iran; Yazd2015.
7. Alaedini P, Mostafe pour rashad M, Jalali A. Promoting the welfare status of informal settlement in Iran. Journal of Social Welfare. 2011;41(11). persian.
8. Repot TM. Report on Ethnography and Reporting Fields and Empowerment Opportunities. 2010.
9. Payne M. Modern social work theory: Oxford University Press; 2005.
10. Rafeie H. Interdisciplinary research on addiction and other social problems. Tehran: Danjeh; 2007.
11. Eghlima M, AdelianRasi H. Techniques of Working With Community. Tehran: Faraangizesh; 2009. p. 73-4.

wnloaded from mail.socialworkmag.ir on 2026-09-26]